

תנועות הנוער הציוניות בצרפת והאחדות בעולם היהודי 1940-1944

רנה פוזננסקי

ב- 28 באוגוסט 1944 התקיים בטולוז הכינוס היהודי הציבורי הראשון מאז השחרור. זה אחר זה עלו דוברים שונים על דוכן הנואמים שבאולם הפקולטה הישנה למדעי הרוח. זכרם של קרבנות המלחמה הועלה במעמד הזה בנוכחות נציגיהן של הרשויות הציבוריות החדשות ובאי-כוחם של כל הזרמים הפוליטיים היהודיים של אותה עת ובכלל זה ציונים וקומוניסטים. שש החלטות נתקבלו שם, כולן בשם "אספת ההמונים היהודים...", והן נמנו בסדר הזה: הצהרת אמונים לממשלה הצרפתית הזמנית, הצדעת אחווה למשחררי טולוז, הבעת הערצה לצבאות "בעלות הברית, ובייחוד לגייסות האנגלו-אמריקניים האמיצים שנלחמו למען חירות העולם", הבעת הערצה ל"צבא האדום הבלתי מנוצח", "הבעת הערצה ליישוב בארץ-ישראל, המוסיף להיאבק ללא הרף לצדן של בעלות הברית", ברכת שלום ואחוה לכל היהודים שעדיין נאנקים תחת המגף הנאצי.¹ ההחלטות האלה היו ביטוי לאחדות דעים, אחדות שלא היה לה אח ורע בעולם הפוליטי היהודי בצרפת.

בשנות המלחמה והכיבוש היתה טולוז מרכז פעילות ציוני, מפני שבה נוסד ונוהל הצבא היהודי – ארמה ז'וויב (Armee juive). בטולוז התנהלה גם פעילות קומוניסטית אינטנסיבית בשל קרבתה לגבול הספרדי ולמחנות הכליאה של וישי, מחנות שבהם הוחזקו פעילים יהודים זרים רבים.

הכינוס הזה בטולוז היה חלק מתופעה רחבה יותר. מאז תחילתה של שנת 1944, ובייחוד מאז האביב של אותה שנה, לבש תהליך ההתקרבות בין המרכיבים האידאולוגיים השונים של העולם היהודי בכל הערים שבאזור הדרומי, ואחר כך גם בפריז, צורות קונקרטיביות יותר. ויותר. חודשיים לפני השחרור הושגה למשל באזור הים תיכוני של צרפת אחדות בין ארגוני הנוער היהודיים השונים, אחדות שבאה לידי ביטוי מוחשי ומעשי בתוכנו של כרוז שקרא לכל הצעירים היהודים להתגייס לאלתר למאבק המזוין. על הקריאה הזאת היו חתומים שני ארגונים: איחוד הנוער היהודי (UJJ – Union de la Jeunesse Juive) וועד הפעולה וההגנה של הנוער היהודי (CADJJ – Comite d'Action et de Defense de la Jeunesse Juive); איחוד הנוער היהודי נמנה עם הזרם הקומוניסטי, וועד הפעולה וההגנה נשלט בידי הציונים. הכרוז הסתיים במשפט "תחי אחוות הלוחמים בין כל הצעירים היהודים",² שהיה למעשה המסר המרכזי.

¹ המרכז לתיעוד יהודי בן-זמננו (CDJC – Centre de documentation juive contemporaine), ארכיון דוד דיאמנט, עיזבון לא מקוטלג.
² כרוז הנושא את הכותרת: "צעירים יהודים של חוף הים התיכון", CDJC, יוני 1944.

אחדות הפעולה הזאת היתה תוצאה של שינוי מהותי שחל בתוך הקהילה היהודית המאורגנת ערב שחרורה של צרפת. מאז ינואר 1944 היה קיים ארגון חדש – הקרי"ף – הוועד המייצג של יהודי צרפת (CRIF – Conseil Representatif des Israelites de France), שהפך אחרי המלחמה לוועד המייצג של המוסדות היהודיים בצרפת (Conseil Representatif des Institutions juives de France). בארגון החדש ישבו לראשונה כל הזרמים האידאולוגיים – הציונים, הקומוניסטים, הדתיים, החילונים, אלה של היהודים הצרפתים ואלה של המהגרים, מתוך הכרה הדדית זה בלגיטימיות של זה. במגילת היסוד של הארגון החדש שנחתמה במאי 1944 הם הצליחו גם לגבש קווי יסוד משותפים. מה היתה תרומתן של תנועות הנוער הציוניות (הן מתוקף היותן תנועות נוער והן מתוקף היותן תנועות ציוניות) למגמת האיחוד הזאת, ואיזה משקל ראוי לייחס לנסיבות של המצוד אחר היהודים בהתפתחויות האלה?

האחדות בתוך התנועה הציונית

עוד לפני המלחמה הצליחו תנועות הנוער הציוניות להקים ארגון מאוחד – הפדרציה של הנוער הציוני והפרו-ארץ-ישראלי בצרפת, בשעה שארגוני הבוגרים של התנועה הציונית הצרפתית לא הצליחו ללכד את מאמצייהם לכלל פעולה משותפת. הפדרציה של הנוער הציוני נוסדה באפריל 1938, וכבר באספה הכלל-ארצית הראשונה שלה, שנתקיימה ב-15 וב-16 באפריל 1939, מנתה 47 סניפים, 5,000 חברים ולא פחות משש תפיסות אידאולוגיות שונות.³

גם אחרי תבוסתה של צרפת ותחילת הכיבוש הנאצי שמרו תנועות הנוער הציוניות על מעמדן זה, מעמד של חלוץ ההולך לפני המחנה בתהליך ההתלכדות שהלך והשתלט על כלל הארגונים הציוניים בחלק של צרפת שהיה עכשיו תחת שליטה של ממשלת וישי. כשנוסד הארגון הציוני של צרפת בידי הפעילים המבוגרים כדי לתאם את פעילות התנועה (ב-23 בינואר 1942), התגבש הרעיון של הקמת תנועה אחידה לכל הנוער הציוני (MJS – Mouvement de la Jeunesse Sioniste), תנועה שלרגל כינוס היסוד שלה, ב-10 במאי 1942, התאספו במונפלייה 22 צעירים ציונים מכל הזרמים.⁴ הפעילים הצעירים התבססו על "מה שיכול לאחד, הווה אומר – ארץ-ישראל, החלוציות והעבודה המעשית",⁵ וכך הפכו את הגוף שהיה לפני המלחמה פדרציה של תנועות שונות – לתנועה מלוכדת אחת. העבודה המעשית – זה היה המונח המקובל בתנועה הציונית – הווה אומר, ארגון של המטלות המעשיות המוגדרות, חיזקה את האחדות הזאת בקרב הנוער הציוני והפרו-ציוני.

³ *La Terre Retrouvee*, May 1, 1939, וכן *Affirmation*, no. 13, April 14, 1939.

⁴ ראה דוח על כנס הנציגים של הנוער הציוני, CDJC, CCXX-53. שמונה אחרים לא הצליחו להגיע.

⁵ דוח ביניים של תנועת הנוער הציונית, אוגוסט 1944, CDJC, CCXIV-117.

העבודה שבה היה מדובר התרכזה בראש ובראשונה סביב המטלות החינוכיות, קרי: פעילות תרבותית ואידאולוגית עם פעילות סוציאלית. אלה נגזרו ממצבם של היהודים בצרפת, בייחוד בחלק ה"חופשי".

תחיקה אנטישמית שאומצה באופן עצמאי בידי ממשלתו של המרשל פטן הפכה מיד את היהודים לאזרחים נחותים. הם חויבו להתפקד בתחנות המשטרה, נדחו וסולקו מכמה וכמה עיסוקים מקצועיים, נכסיהם ומיטלטליהם נלקחו מהם, וככלל נדחקו, גם הצעירים וגם הפחות צעירים שבהם, לשולי החברה. מכאן ואילך יכלו הצעירים להירשם לאוניברסיטאות רק במספרים מצומצמים ביותר, במסגרת הנומרוס קלאוזוס.⁶ מצבם היה חמור עוד יותר מפני שרובם נמלטו בשעתם מן הבירה, שהיתה נתונה תחת כיבוש גרמני, ולכן היו רובם במעמד של פליטים. נוסף על כך היו המוני יהודים זרים (עד 40,000 בפברואר 1941 באזור הדרום לבדו) שהיו כלואים במחנות המעצר.

ועם זאת היתה באותה עת לארגונים היהודיים אפשרות להתארגן מחדש בדרומה של צרפת ולפעול בצורה חוקית לחלוטין. הקונסטיטואר המרכזי (Consistoire Central) קבע את מושבו בליון, והמוסדות החברתיים הפילנתרופיים השונים התמקמו במרסיי, במונפלייה או בטולוז. בדצמבר 1941 הוקם האו"י"ף (UGIF – Union Generale des Israelites de France) מכוח חוק של ממשלת וישי. אבל אפילו הקמתו של המוסד הזה, שהיה אמור להיות ארגון הגג ולמלא את מקומם של כל הגופים הקודמים שפוזרו בינתיים, לא שינתה את המצב שינוי של ממש, אף-על-פי שהיה בה כדי לרמז על עתיד לא בטוח ואף מאיים. המזכיר הכללי של הארגון החדש, רמון-ראול למבר (Raymond-Raoul Lambert) העניק אוטונומיה מרבית לכל אחת מן החטיבות של האו"י"ף, דבר שאפשר לכל אחד מן הגופים המאוגדים בו להוסיף ולפעול בתוך המסגרת הפדרטיבית הגמישה שנוצרה.

ראשי תנועת הנוער הציונית הדגישו בראש ובראשונה את המשימות החינוכיות – כלומר, את ההכשרה התרבותית והאידיאולוגית, ללא ספק בעקבות הלחץ שהפעילו הצעירים היהודים. הצעירים האלה – ובכללם מי שמצאו את עצמם מתוקף החוקים האנטישמיים חלק מזהות יהודית שהיתה בעיניהם בעבר משוללת כל תוכן – התגודדו סביב בתי הכנסת בערים השונות של האזור הדרומי. אבל לא היה מדובר כאן בתחייה דתית כלשהי. הם ביקשו להבין את אותה זהות יהודית שנכפתה עליהם לעתים ודחקה אותם אל שולי החברה הצרפתית ולמקמה בהקשר תרבותי והיסטורי. מנהיגי הנוער היהודי מצדם ביקשו לנצל את הפוטנציאל החדש הזה כדי לחזק את תנועתם. חוגים ללימוד יהדות, עברית והיסטוריה של התנועה הציונית התארגנו בכל ריכוזי האוכלוסייה היהודית באזור הדרום, ברוב המקרים סביב בתי הכנסת. בדצמבר 1942, בקונגרס השני שלה, הגדירה תנועת הנוער הציונית את עצמה

⁶ לעניין הזה ראה Claude Singer, *Vichy, l'universite et les Juifs*, Paris 1992.

כ"תנועה חינוכית". הפעילות החינוכית, שלא היתה אמורה להיפגע כתוצאה מן "הצרכים העכשוויים ולחצי השעה" – נעשתה מטרה עליונה, לפני כל מאבק פוליטי או חברתי.⁷

גרעין ופריפריה ציונית

התנועה הקרובה ביותר לתנועת הנוער הציונית היתה תנועת הצופים היהודים (EIF – Eclaireurs israelites de France), שהיתה ללא ספק החשובה מבין תנועות הנוער היהודיות בימים שקדמו למלחמה. גם הצופים התאימו את עצמם למצב החדש שנקלעו אליו היהודים: הם השתדלו לטפח את האפשרויות הגלומות בו, כלומר – לשים דגש על חינוך הנוער בכל ה"קבוצים" שהקימו באותה עת באזור הדרומי. אלא שהמנהיגים הרוחניים של התנועה, ובייחוד אדמון פלג (Edmond Fleg), תמכו, בעיקרו של דבר, ברעיון הציוני. באופן טבעי לגמרי נוצר אפוא קשר בין שני הארגונים, והוא התחזק בזכות השתתפותם של כמה מדמויות המפתח, כגון שמעון לוויטה (Levitte) בשני הארגונים. בקיץ 1943 היו שמונה מתוך עשר החוות הכפריות – ששתיים מתוכן נתמכו כספית בידי הקרן הקיימת וקרן היסוד ושהו בהן כ-300 צעירים יהודים בסך הכל – בעלות נטייה ציונית גלויה ומוצהרת. כל החוות אוחדו אז תחת הנהגתו הבלעדית של חבר הוועד המנהל של תנועת הנוער הציונית, והוא זה שהיה מופקד מטעם הוועד המנהל של הארגון הציוני על ניהולן.⁸

לתנועת הנוער הציונית היה גם קשר הדוק עם הארמה ז'וויב (א"ז') ארגון חדש שהוקם ב-1941 בטולוז בידי אברהם ואז'ני פולונסקי (Polonski) ודויד ואריין (רז'ין) קנוט (Knout). מקימי הא"ז' שמו לעצמם כמה מטרות: לקיים את העמדה הציונית, להגן עליה למרות האויב,⁹ לתמוך ברעיון המדינה היהודית ולהשיג לה, בעזרת מלחמה, מספר הולך וגדל של תומכים, וכן – ליצור כוח יהודי מזוין כדי להגן על הרעיונות האלה.¹⁰ גם כאן התפתחה התנועה הודות לזרם הגואה של צעירים יהודים שהיו צמאים לפעילות תרבותית, צעירים שהתקבצו בתחילה בתנועת "בני-דוד", "תנועה לאומית ומהפכנית של הדור היהודי הצעיר", תנועה שמוצאה מחוגי הסטודנטים והתאחדה עד מהרה עם א"ז'.¹¹

⁷ מצע אידאולוגי שאומץ במהלך הקונגרס השני של תנועת הנוער הציונית בלה גריבולה (La Grivolee), הסמוכה לגרנובל, הארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ), Z 4/10 300, דצמבר 1942.

⁸ דוח מליון (Lyon), 29 בדצמבר 1943, ארכיון יד ושם (איו"ש), עיזבון ירבולום, P 7/3, וכן אצ"מ, A. 303/19.

⁹ ראה למשל תיאור של אחד מפעילי המרי של א"ז', ללא תאריך, CDJC, XI-36.

¹⁰ בעניין היעדים של א"ז', שנקרא אחר כך אי"ל – ארגון יהודי לוחם (OJC – Organisation juive de combat) בסוף המלחמה, יעדים שנקבעו לצורך השתלבותו ברזיסטאנס הצרפתי, אפשר להשוות את הגרסה המופיעה בדוח הזה, מיום 25 באוקטובר 1944, ואשר חותרת לקבלת הכרה בתנועה ("מטרתה היתה המאבק נגד גרמניה מתוך שיתוף עם הרזיסטאנס הצרפתי", CDJC, CCXV-12) עם הגרסה המופיעה בדוח מיום 27 באוגוסט 1945, דוח שנכתב בידי ז'ול ז'פרייקין ומוען אל דוד בן-גוריון ("בבסיס עומד הרעיון השליטי, מדינה יהודית בארץ-ישראל. פעולת הא"ז' היתה אפוא אמורה להיות מכוונת לעבר המטרה היחידה הזאת ולהיגזר על פיה". ארכיון יד טבנקין, עזבון פולונסקי, D. 10-III/9).

¹¹ על "בני-דוד", ראה Claude Vigee, *La lune d'hiver*, Paris 1970.

א"ז', שלא כתנועת הנוער הציונית שכללה בתוכה את תנועות הנוער הציוני של תקופת ערב המלחמה, היה ארגון מסוג חדש, שמשלב זה ואילך נבנה במסגרת מחתרית, בנפרד מן הגופים שהיו קיימים בקהילה. ועם זאת פעלו שתי התנועות – תנועת הנוער הציונית וא"ז' – בשיתוף פעולה הרמוני, גם כאן בזכות חברותם של כמה מן המנהיגים בשני הארגונים גם יחד. ז'ול ז'פרויקין ("דיקה") (Jules Jefroykin), למשל, היה אחד הפעילים של תנועת הנוער הציונית וגם חבר בוועד המנהל המרכזי של א"ז'.¹²

אבל השילוב הזה של ארגונים שונים התאפשר מפני שבכל מקום ראו בחינוך היהודי את המטרה החשובה ביותר. כך היה בשנתיים הראשונות של המלחמה, קודם שהחל המצב להתערער עקב המצודים והגירושים. ערב המצודים הגדולים של קיץ 1942 עדיין התכוננו לארגן הכשרות אינטנסיביות – הכשרות של עתודות מנהיגים בקהילה גאה בזכותה, או הכשרות חקלאיות.¹³ "היהדות הפנימית היא המקלט היחיד שלנו" אמר אדמון פלג ב-27 ביולי 1942, מתוך שהוא מדגיש את חשיבותן העליונה של משימות החינוך בקרב הנוער היהודי.¹⁴ ב-28 ביוני 1942 נתקיים בבית הכנסת של ליון דיון בנושא החינוך היהודי ביזמתו של הארגון הציוני של צרפת. הגופים שהיו נוכחים במעמד הזה – אוז"ה (OSE), הצופים, אורט, הפדרציה (Federation des Societes Juives de France) - ארגון היהודים המהגרים (בצרפת), הקונסיסטואר, הארגון הציוני ותנועת הנוער הציונית – הסכימו ביניהם על תיאום המאמצים בתחום הזה ולצורך זה הקימו ועד חינוך יהודי חדש.

דינמיקת האיחוד הזאת פעלה בשני מישורים: זה של הפעילות האידיאולוגית-התרבותית, וזה של הפעולה הסוציאלית, שהחלה מראשית קיץ 1942 לתפוס מקום חשוב יותר. העזרה הסוציאלית שנשאה בתחילה אופי פילנתרופי הפכה קמעה קמעה לפעולה מחתרית של הצלה.

ב-27 במרס 1942, עזב טרנספורט הגירוש הראשון את אדמת צרפת ושלושה נוספים יצאו במשך חודש יוני. מעתה ואילך השתנה המצב מן הקצה אל הקצה – ובייחוד אחרי המצוד של אצטדיון החורף, באמצע יולי 1942 בפריז, וגלי המעצרים הנרחבים של היהודים באזור הדרום שהתבצעו כעבור שבועות אחדים. מעתה צריך היה להסתתר כדי להתחמק מן המעצר, והיה צריך לעזור גם לאחרים להימלט ולמצוא מקומות מסתור. אבל בינתיים, בשעה שהמעבר מעדיפות אחת לאחרת טרם הגיע לשיאו, פלשו הגרמנים לדרומה של צרפת ומרווח התמרון של הארגונים הצטמצם. ואולם באותו זמן היו שבע נפות במזרח הרון נתונות תחת שלטון איטלקי. האיטלקים הגנו שם על היהודים ומנעו אפילו מן השלטונות הצרפתיים

¹² תנועת הנוער הציונית היתה קשורה אורגנית לארגון הציוני של צרפת, שמנהיגיו העיקריים היו ז'וזף פישר ומרק ירבלום. לוסין לובלין, אחד ממנהיגי א"ז', עמד בקשר מתמיד עם מרק ירבלום.

¹³ חוזר מאת סימון לויט בנושא "קיץ בהכשרות", וחוזר נוסף בנושא "התמחות בבית-הספר להכשרת עתודות", מואסק (Moissac), 10 ביוני 1942, CDJC, CCXX-54.

¹⁴ ארכיון הקונסיסטואר המרכזי בזמן המלחמה, ספריית כ"ח, פריז, 2, ועדת הנוער של הקונסיסטואר המרכזי, 27 ביולי 1942.

של וישי ליישם באזורים האלה את החוקים האנטישמיים שלהם.¹⁵ מנהיגי הארגונים הציוניים מצאו מקלט באזור האיטלקי כפי שעשו המוני יהודים. כאן, באזור הזה, התאפשר להם להתארגן, להתכונן ולצפות לאשר יבוא.

הפעילות הציונית החשאית

ההסכמה על שיתוף פעולה בין תנועת הנוער הציונית לצופים היהודים של צרפת התגבשה בניס, במאי 1943, במהלך הקונגרס של תנועת הנוער הציונית ובעת שהקומיסר הכללי לענייני יהודים, דרקייה דה פלפואה (Darquier de Pellepoix) הודיע רשמית על פירוק תנועת הצופים. מאותה שעה ואילך התבצעה במשותף עבודת המילוט וההצלה של יהודים, עבודה שמאז קיץ 1942 העסיקה יותר ויותר את הפעילים הצעירים. בייחוד ניכר השיתוף בגרנובל, בניס ובפריז, שבהן התבצעו המטלות מתוך שילוב מלא בין שתי התנועות.¹⁶ ייצור תעודות מזויפות, ארגון יציאה חשאית, בייחוד של ילדים אחרי הפירוק ההדרגתי של בתי הילדים – כל אלה אפשרו להציע מקומות מקלט, ארעיים יותר או פחות, לאלפי יהודים מאוימים. אבל נראה שהפעולה האינטנסיבית ביותר בתחום הזה נעשתה בעיר ניס, שנתפסה בידי הגרמנים לאחר שהאיטלקים פינו אותה. החל מ-10 בספטמבר 1943 עשו אלואיס ברונר (Alois Brunner), מעוזריו של אייכמן, בעזרת יחידת קומנדו של משתפי פעולה צרפתיים, מאמצים כדי לרדוף ולצוד בניס מספר גדול ככל האפשר של יהודים שסברו כי מצאו לעצמם מקלט בחסות האיטלקים. בתוך שלושה חודשים חילקה תנועת הנוער הציונית באזור 6,000 תעודות זהות, 200 פנקסי מזון, 1,000 כרטיסי עבודה ו-1,000 פטורים משירות צבאי, וסייעה בפינויים של כמה מאות ילדים יהודים לשווייץ או לאזורים אחרים במרכז של צרפת.¹⁷

בעקבות ההסכם עם א"ז' נעשו פעולות שהשפעת המטרות הציוניות ניכרת בהן יותר מבאלה של שני הארגונים האחרים. הא"ז' הפך למעשה להיות הענף המחתרתי-הצבאי של כלל הארגונים של הצעירים היהודים, למעט הקומוניסטים.

שלוש מבין הפעולות האלה נושאות חותם כפול – של הקו הציוני ושל חתך הגילים הצעיר – והכפילות הזאת היא סימן ההיכר האופייני שלהן והן קשורות זו בזו. מדובר בהקמת תאי המחותרת היהודיים (Maquis), בהקמת רשת מעבר לכיוון ספרד ובתכנית להקמת לגיון יהודי.

¹⁵ ראה דניאל קרפי, בין שבט לחסד: השלטונות האיטלקיים ויהודי צרפת וטוניסיה במלחמת העולם השנייה, ירושלים 1993.

¹⁶ דוח ללא תאריך (ככל הנראה מן החודשים הראשונים של 1944) על הפעילות החשאית של תנועת הנוער הציונית והצופים, איו"ש, עיזבון ירבולום, P 7/37.

¹⁷ דוח מיום 20 בדצמבר 1943 מאת אנרי פוהורילס (Pohoryles), CDJC, עיזבון לובלין, ניס (Nice). וראה CDJC, CCCLXVI-64.

תאי המחותרת היהודיים איגדו בתוכם בין 200 ל-300 צעירים. בין התאים היו כאלה שהוקמו ישירות בידי הצופים ואחרים שהוקמו בידי א"ז'. בסופו של דבר הוכפפו כולם למרותו של א"ז' אחרי שהושג הסכם בין א"ז' ובין הצופים ב-1 ביוני 1944.¹⁸ שני סוגי הכשרה ניתנו לצעירים האלה: צבאית, אבל גם ציונית. היה עליהם להשתלב בצבא השחרור של צרפת, שהיה אז בשלבי גיבוש, ועם זאת המקומות שבהם הוצבו לשירות ייעדו אותם למטרה נוספת. הם היו צריכים לשמש כמין תחנת ממסר, כשלב בדרכם של הצעירים שפניהם היו מיועדות לספרד. הגבול הספרדי גם הוא לא נבחר באקראי. גם זה היה שלב, הפעם בדרך לארץ-ישראל. יותר מ-200 מבוגרים חצו כך את הגבול, וחלקם הגדול אכן הגיעו בסופו של דבר לארץ-ישראל. על מדור הפינני וההשמה מחדש (SER – Service d'Evacuation et de Regroupement), שהוקם באוקטובר 1943 כדי ליטול לידי את המעברים האלה ולארגנם, נוסף ארגון מקביל (SERE), שתפקידו המוגדר היה להעביר ילדים יהודים את גבול הפירנאים, גם כאן – כדי לשלוח אותם אחר כך הלאה, לארץ-ישראל.¹⁹

הפעילויות האלה, שאורגנו בידי הצעירים הציונים, לא היו אפוא מעשי מילוט פשוטים, אלא מעשים שהיה בהם קו אידאולוגי. בדוח ששלח לדוד בן-גוריון ב-27 באוגוסט 1945, כותב דיקה ז'פרויקין:

מחמת חולשתם היחסית של הכוחות העומדים לרשות א"ז' ולנוכח חשיבותן של המטרות היהודיות המובהקות שלפנינו, לא היה זה מן התבונה לפזר את המאמצים ולהסתכן יותר מדי בפעולות שאינן נוגעות ישירות לעניין הציוני. הא"ז' למשל גרס שחשוב יותר לשלוח כמאה צעירים לארץ-ישראל, כדי שיצטרפו שם אל יחידות הלוחמים היהודים, במקום להשתתף בפיוגוע שנועד לחבל במסילות הברזל בצרפת.

ועוד הוא כותב בהמשך:

"בשעה שאת כל הארגונים האחרים העסיקה רק מחשבה אחת – שראויה אגב לכל שבח – והיא מילוט מספר גדול ככל האפשר של יהודים, סברו בא"ז' שפעולת המילוט הזאת צריכה להיות קשורה לרעיון פוליטי, ולהוות אקט מובהק של בניית היישוב בארץ ישראל".²⁰

אין מדובר כאן בשכתוב למפרע של המטרות שעמדו לנגד עיניהם בתקופת המלחמה, מפני שבעצם היום שבו התקיים בטולוז הכנס הפומבי שנזכר לעיל, כתב אברהם פולונסקי, אחד ממנהיגי א"ז', במכתב שהועבר בנתיב חשאי את הדברים האלה: "אנו מפסיקים זמנית [הדגשה שלי – ר"פ] את הפעילות יהודה הלוי [כינוי הצופן של המעברים לספרד]". ואחר כך

¹⁸ יד טבנקין, עזבון פולונסקי, D. 6/5.

¹⁹ SERE נוהל בידי ז'יזל רומן (Gisele Roman), ובין 6 באפריל למועד השחרור העביר לספרד בין 85 ל-134 ילדים, שאנדרה סלומון (Salomon) ליוותה עד טולוז. ולעניין זה ראה מאמרו של חיים אבני, "המחותרת הציונית בהולנד ובצרפת והבריחה לצרפת", *נסיונות ופעולות הצלה התקופת השואה*, בעריכת ישראל גוטמן, ירושלים תשל"ו, עמ' 468-475.

²⁰ יד טבנקין, עזבון פולונסקי, D. 10, III/9.

הוא מוסיף: "אנו מבקשים ממך לבחון את האפשרות של ארגון עלייה מחתרתית ארצה". ולבסוף, בעניין הילדים, "אנחנו מבצעים עוד יציאה אחת מחר. אם אתם בטוחים שהילדים יגיעו בשלום ארצה, הייתי רוצה להמשיך בפעילות הזאת".²¹

את השורות האלה כתב אברהם פולונסקי בשעה שהארגון שלו, הארגון היהודי הלוחם, אי"ל (OJC) – הכינוי החדש של א"ז' – זכה להכרה רשמית של רשויות ההתנגדות הצרפתית. אבל בעיניו עדיין היו תנאי מחתרת נחוצים; מלכתחילה חרגו היעדים שקבע לעצמו מעניין השחרור של אדמת צרפת, וחשאיות הפעולה יכלה להועיל גם עכשיו.

תכנית אחרת הלכה והתקמה באותה עת במוחם של מנהיגי א"ז', והיא נועדה למי שלא יצאו מיד לארץ-ישראל. הם שקלו להקים לגיון יהודי שיוכל לאפשר ללוחמים הצעירים להתגייס מיד לשורותיו ולקבל, מתוקף ההצטרפות הזאת, אזרחות ארץ-ישראלית.²² כדי לממש את התכנית הזאת פתחו אפילו במגעים עם אדם ששמו שארל פורל (Charles Porel); הם האמינו שהוא נציג ה"אינטליג'נס סרוויס" (Intelligence Service) הבריטי, אך למעשה היה סוכן של האבווהר (Abwehr), ושמו קרל רביין (Karl Rehbein). בעקבות הפרשה הזאת פורקה הקבוצה הפריזאית, וחבריה נעצרו וגורשו למחנות. הם הצליחו להימלט מן הרכבת שהובילה אותם למזרח – הרכבת האחרונה שעזבה את דראנסי לפני השחרור.

הצעירים הציונים והאחדות בעולם היהודי המאורגן

בשנה האחרונה לכיבוש לא נעצרה הדינמיקה של האיחוד, לא בגבולותיה של התנועה הציונית וגם לא בסביבתה הקרובה. העולם הפוליטי הלא-יהודי התארגן מתוך ציפייה לשחרור הממשמש ובא, והתחברויות שונות התרחשו בו וכל קבוצה חתרה לקבל לעצמה ייצוג מורחב. ב-27 במאי 1943 הסתיים תהליך ההתלכדות של הרזיסטאנס הצרפתי בהקמת המועצה הלאומית של הרזיסטאנס, וזו איחדה, תחת סמכותו של הגנרל דה-גול, את כל הכוחות שלחמו בכובש, ובכלל זה המפלגות הפוליטיות.

המפלגה הקומוניסטית, שביקשה לבצר לעצמה מקום במפה הפוליטית החדשה, חרתה על דגלה מדיניות של חזית לאומית, ששאפה לאחד תחת השפעתה מספר גדול ככל האפשר של פעילי התנגדות בארגונים המוניים שהיו בשליטתה. בעולם היהודי הביאה האסטרטגיה הזאת בתחילה לשינויים מוסדיים בקרב הקומוניסטים היהודים, תהליך שהוביל להקמתו של האיחוד היהודי להתנגדות ועזרה הדדית (Union des Juifs pour la Résistance et l'entraide), באפריל 1943. זמן קצר אחר כך הוקמה תנועה של צעירים יהודים – איחוד הנוער היהודי, וגם היא נועדה ליישם את המדיניות הזאת, של התלכדות ואיחוד, בקרב ציבור הצעירים שהיו נתונים להשפעתה של ההנהגה הקומוניסטית. זאת ועוד,

²¹ פֶרֶר (Ferrer), 28 באוגוסט 1944, שם, D. 6, 1/8.

²² הצעת הסכם ברוח זו התכוונו להגיש ללונדון. את הנוסח העביר אלי ז'ק לזרוס (Jacques Lazarus).

בעקבות מה שהתרחש בזירה הפוליטית הלא יהודית דחפו הקומוניסטים לתיאום בין כל הארגונים היהודיים שהשתתפו ברזיסטאנס, והמהלך הזה הוביל לקראת סוף יולי 1943 להקמתו של הוועד הכללי להגנה (CGD – Comite General de Defense) בגרנובל. בוועד ההגנה הזה היו מאוגדים ציונים, בונדיסטים וקומוניסטים יהודים. הרעיון של ייצוג מאוחד של יהודי צרפת הלך וקנה לו אחיזה וכל אחד מן המחנות קיווה כמובן להיות זה שישלוט בנציגות הזאת. הצעירים התבקשו גם הם ללכת באותה הדרך, וכך הוקם ועד פעולה והגנה של הנוער היהודי (CADJJ – Comite d'action et de Defense de la Jeunesse) (Juive).

אך התברר שהצעירים הציונים הסתייגו ממגמת ההתלכדות הזאת שהיתה נרחבת יותר מזו שהתמקדה בתנועה הציונית ובסביבתה, אף-על-פי שבשעתו היו הצעירים דווקא הראשונים שדחפו לאיחודן והתלכדותן של התנועות. אבל עכשיו, משנסתמנו התחברויות חדשות גם מחוץ למחנה הציוני והפרו-ציוני, היו הצעירים דווקא מי שבלמו את התנועה וה-CADJJ לא תפקד כמעט. "תחת הלחץ של ועד התיאום [הלוא הוא הנהגת הארגון הציוני של צרפת], נאלצו תנועת הנוער הציונית והצופים להקים ועד של צעירים שנכללו בו ארבעה גופים: הצופים, נוער הבונד, תנועת הנוער הציונית והנוער הקומוניסטי היהודי", כותבים הציונים הצעירים בדוח על התנועה שלהם, דוח שנכתב בזמן השחרור. והם מוסיפים: "עד עכשיו ידעו הצופים ותנועת הנוער הציונית רק בעיות ואי נחת משיתוף הפעולה הזה שאין בו גילוי לב".²³

האיחוד של כל הארגונים היהודיים בחודשים האחרונים של הכיבוש לא היה קשור לא למטרות התרבותיות-האידיאולוגיות ולא למשימות המעשיות. הוא היה פועל יוצא של מטרה פוליטית – להבטיח ייצוג מאוחד ליהדות צרפת. הפעילים הבוגרים לא יכלו שלא לקבל את הציווי הזה. הצעירים, לעומת זאת, גילו הרבה יותר הססנות.

הססנות דומה אנו מוצאים גם אצל הצעירים היהודים הקומוניסטים, שנדחפו גם הם אל דרך האיחוד בלחץ ארגוני הבוגרים שלהם. ההוראות שהפנו המנהיגים היהודים הקומוניסטים אל הצעירים רצופות ביטויים של צער על הכיתתיות של הצעירים, שאינם מבינים את חשיבותה של האחדות. בדוח שנכתב באפריל 1944 למשל הוקעו "חולשות הנוער". וכך נאמר בו:

מדיניות האחדות רחוקה מלהיות מדיניות של אחדות. בדוח הזה, כמו בכמה דוחות אחרים [מדובר בדוחות שכתבו הצעירים], שבה הנהגת הנוער ומציינת את התמרונים, את ה"תרגילים" ואת פעולות החבלה של הציונים בתור הסיבה היחידה להתפתחות החלשה של תנועת האחדות בקרב הנוער היהודי. מן הראוי היה שהפעילים הצעירים שלנו לא ישכחו לרגע את העובדה שהאחדות אינה אלא מאבק, שהתמרונים והתרגילים מצדם של ה"ידידים" הם גורם נתון במצב הנוכחי. אשר על כן, חובתנו היא לצמצם את שדה התמרונים הזה, להערים קשיים על הציונים ולחבל במעשי החבלה שלהם.²⁴

²³ דוח ביניים של תנועת הנוער הציונית, CDJC, CCXIV-117, אוגוסט 1944.
²⁴ CDJC, עזבון דוד דיאמנט.

בהוראות שפורסמו למחרת השחרור אפשר להבחין ביתר ברור ביעדים נוספים שביקשה ההנהגה הקומוניסטית היהודית להשיג על-ידי הלחץ שהפעילה על הצעירים היהודים שיפעלו למען אחדות: "ה-CADJJ הוא זה שצריך לבצע את כל פעולות העזרה ההדדית המושטת לנוער היהודי. יש לעמוד על כך שהמשאבים הכספיים של החטיבה השישית [הצופים היהודים – ר"פ] ושל הנוער הציוני יועמדו לרשות ה-CADJJ". כך מודגש חזור והדגש במכתב שהופץ בתור חוזר ונושא את התאריך 11 בספטמבר 1944.²⁵

חוץ מן האחדות הפוליטית ביקשו הפעילים הקומוניסטים גם לשלוט בכספים שהקציב הג'וינט לשיקום הקהילה. בד בבד עם הלחץ לאיחוד שהופעל על הצעירים השתדלו הארגונים היהודיים הקומוניסטיים לפעול כדי שהסיוע הכספי של הג'וינט יועבר באמצעות הוועד הכללי להגנה. נציגי הג'וינט בצרפת (דיקה ז'פרויקין ומוריס ברנר, שניהם היו קשורים לתנועת הנוער הציונית או לא"צ) התנגדו לכך מפני שלא רצו שכספי הג'וינט ישמשו למימון פעולותיהם של הארגונים הקומוניסטיים.²⁶

אבל בעיני רוב הצעירים מכל הזרמים היו שיקולי האקטיוויזם חזקים בהרבה מן החישובים הפוליטיים או הכספיים. ואולם כאן נפרדו דרכיהם. הצעירים היהודים הקומוניסטים ראו את עצמם חלק אינטגרלי של החברה הצרפתית ושל תנועת ההתנגדות הצרפתית, והשתדלו לעבות את שורותיהן של המיליציות הפטריוטיות היהודיות שהיו עתידות להשתתף במאבקי השחרור. הצעירים הציונים, לעומת זאת, פעלו כאמור במישור אחר לגמרי. הצופים – שאמנם היו קרובים מאוד לצעירים הציונים, אך נבדלו מהם בייחוד ביחסם לחברה הצרפתית – היו ברובם הרבה יותר פתוחים לניסיונות ההתקרבות של הקומוניסטים. כך עולה, מכל מקום, מדוחות רבים שחיברו הקומוניסטים עצמם.

סיכום

עיקר ההתפתחויות שתוארו כאן ואפיינו בסיכומי של דבר את צרפת ככלל, התרחשו בחלקי המדינה שנהנו מהגנה יחסית. כך בדרום – שם אמנם החמירה ממשלת וישי את עולה, אבל בשנתיים הראשונות נעדר הכובש מן השטח; וכך גם באזור הכיבוש האיטלקי בחודשים שאחרי השתלטות הנאצים על צרפת כולה. באותה עת היו הגרמנים קרובים מאוד, וכולם ידעו היטב שהמצב הזה לא יוכל להימשך לאורך זמן. השילוב בין שלושת הגורמים הללו – הרדיפות, ההגנה היחסית במשך רוב שנות המלחמה ועם זאת, שברירותה של ההגנה הזאת וארעיותה – השילוב הזה מסביר במידה רבה את ההתפתחויות שחלו בקרב הנוער הציוני בפרט ובקרב יהדות צרפת בכלל.

²⁵ "חברים יקרים", 11 בספטמבר 1944, ארכיון מוזיאון הרזיסטאנס בשאמפיני (Champigny).
²⁶ מוריס ברנר לורבורג (Warburg), ארכיון הג'וינט, ניו יורק, צרפת כללי, 3, 4 בספטמבר 1944.

תנועת הנוער הציונית (MJS), הארמה ז'וויב (AJ) והצופים (EIF) התפתחו בדროמה של צרפת. שלושתם השקיעו מרץ רב בהתארגנות, בארגון הנוער היהודי ובפיתוח מסגרות להכשרה התרבותית והאידיאולוגית של הצעירים. כשהגיע זמן המצודים והגירושים עברה כל הפעילות אל האזור האיטלקי. מכאן התארגנו רוב הרשתות המחתרתיות של המילוט וההצלה. בספטמבר 1943, כשגם המקלט האחרון הזה חדל להתקיים, היתה התשתית מוכנה לפעולה, בייחוד לאור העובדה שהחברה הצרפתית הכללית כבר עברה בינתיים לצדו האחר של המתרס, צדם של לוחמי המרי, וחברה חלופית – נבדלת ושונה מן הממשלה שאותות הפשיזם ניכרו בה יותר ויותר – כבר הלכה והתגבשה.

במחנה הציוני בא הדחף שהניע את הארגון כולו מן האזור הדרומי. לעומת זאת, בקרב הקומוניסטים היהודים – שמאז שהתחילו לפעול נרדפו בשל היותם קומוניסטים ויהודים, והם נפנו מיד לעבר החברה הצרפתית והמאבק הפוליטי, ואחר כך הצבאי, החשאי – התארגנה הפעילות העיקרית באזור הצפוני, הכבוש בידי הגרמנים, ורק אחר כך, כשנעשה הדיכוי בפריז בלתי נסבל, התפשטה גם לאזור הדרומי. מאותה שעה ואילך הפכו שני הארגונים למתחרים. המבוגרים הטיפו לאימוץ רעיון האחדות, שממנה קיוו להפיק רווחים פוליטיים, אבל בעיני הצעירים הכל – כל העבודה המעשית, היום-יומית שעשו – הפריד ביניהם דווקא. כך התפתחו שני סוגים מנוגדים של אקטיוויזם.

אחרי השחרור גברה בכל מקום חשיבותן של מטלות ההתארגנות הפוליטית. התחרות שבה וחדרה לתוך מחנה הנוער הציוני בהשפעתם הן של המבוגרים והן של ההנהגה העולמית של כל אחד מן הזרמים האידיאולוגיים. ממרס 1945 ואילך שבה מועצת תנועת הנוער הציונית ואישרה את קיומם של קבוצות או גדודים אידיאולוגיים שונים.²⁷ עידן האחדות חלף עבר.

מקור: השואה הסטוריה וזיכרון, ספר יובל לישראל גוטמן, יד ושם, ירושלים, 2002, עמ' 46-57

תרגמה מצרפתית: עדה פלדור

²⁷ דוח שכתב גיניבסקי (Giniewski) על תנועת הנוער הציונית, לונדון, 22 באוגוסט 1945, אצ"מ, KKL 1, 13146.